

PROBLEME ȘI CONCEPTE ÎN LOGICA INFORMALĂ

MARIUS DOBRE

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”,
Academia Română

PROBLEMS AND CONCEPTS IN INFORMAL LOGIC

Abstract. In this study, I firstly present a brief history of informal logic, then the reasons that led to its separation from formal deductive logic (FDL). Next, I discuss in more detail the problems and the concepts that give the specificity of informal logic, the main „reforms” brought by the „new wave” in logic, the new approach in the study of argument and argumentation, the framework in which argumentation in dialogue is carried out, the special treatment of fallacious arguments and I emphasize the practicality that informal logic imprints on all these problems.

Keywords: informal logic, formal deductive logic, argument, argumentation, critical discussion, fallacy.

1. SCURT ISTORIC AL LOGICII INFORMALE

Logica informală (neformală, non-formală) este o disciplină logică relativ recentă. Apare ca o mișcare universitară, ea fiind introdusă ca disciplină de învățământ în anii '70 ai secolului trecut¹. Primul curs este unul de „logică aplicată” la Universitatea Windsor din Canada, în 1972, ținut de Anthony Blair împreună cu Ralph Johnson, cu scopul declarat de a învăța studenții să analizeze și să evalueze argumente din discursul cotidian preluat din ziare, reviste etc., curs ce a devenit în scurt timp foarte „popular”. Acești doi logicieni sunt cei care au luptat de la bun început pentru a impune această nouă viziune în logică, pentru a-i stabili statutul și a o defini².

După câțiva ani, materialul folosit în cursul pomenit este dat spre tipărire cu titlul *Logical Self-Defense*, va avea trei ediții canadiene (1977, 1983, 1993), una americană (1994) și este una dintre cele mai citate lucrări din logica informală până în zilele noastre. Câteva contribuții din această lucrare: introducerea unor criterii

¹ Vezi, în continuare, Anthony Blair, „Pioneering Informal Logic and Argumentation Studies”, în Federico Pappo (ed.), *Informal Logic. A Canadian Approach to Argument*, Windsor, ON, *Windsor Studies in Argumentation*, 2019, pp. 35–60.

² John Hoaglund, „Introduction” to Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, în *Windsor Studies in Argumentation*, volume 2, 2014, p. 6.

precum acceptabilitate, relevanță și suficiență pentru argumente, introducerea unor seturi de condiții pentru argumentele falacioase, analiza structurii argumentului, introducerea unor diagrame și convenții de numerotare pentru argumente, considerarea argumentelor falacioase drept greșeli corigibile etc.

Ralph Johnson și Anthony Blair vor organiza și trei simpozioane internaționale de logică informală la Universitatea Windsor din Canada, în 1978, 1983 și 1989, având printre participanți nume precum John Woods, Douglas Walton, Howard Kahane, Michael Striven, Alex Michalos, Peter Minkus, Trudy Govier, David Hitchcock. Simpozionul din 1983 a avut ca rezultat și crearea unei asociații de profil, Asociația de Logică Informală și Gândire Critică (Association for Informal Logic and Critical Thinking – AILACT). Tot acum publicația deschisă în 1978 numită *Informal Logic Newsletter* va deveni cunoscuta revistă academică *Informal Logic*, având în consiliul editorial nume cunoscute în acest nou domeniu.

În 1986, se înființează la Amsterdam, la inițiativa lui Frans van Eemeren și a lui Rob Grootendorst, dar și cu sprijin canadian, Societatea Internațională pentru Studiul Argumentării (International Society for the Study of Argumentation – ISSA), care organizează în același an și prima conferință internațională în Europa. Apare și o nouă revistă de profil, *Argumentation*, cu un consiliu editorial ce conține atât nume canadiene, cât și nume europene. Amsterdam și Windsor sunt acum principalele repere geografice legate de logica informală, argumentare, retorică.

În paralel, se dezvoltă și alte orientări ce pot fi puse sub aceeași umbrelă (domeniu de cercetări și disciplină de învățământ³; umbrela a fost identificată alteori cu argumentarea în genere ca domeniu⁴) cu logica informală, anume gândirea critică și neoretica, toate având interes direct în studiul argumentării practice. Gândirea critică s-a dezvoltat mai ales în SUA (cu act de naștere în testul de gândire critică Watson-Glaser, 1941), iar retorică nouă mai ales în Franța (cu act de naștere în lucrarea *Traité de l'argumentation* a lui Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca). Colaborarea dintre aceste orientări a decurs de-a lungul timpului destul de natural și prolific, proiectele și metodele lor identificându-se deseori sau cel puțin intersectându-se, iar actorii din aceste trei orientări formând o comunitate ce a devenit manifestă îndeosebi în conferințele ținute împreună, dar și în unele lucrări comune. Totuși, se poate observa la mai mulți autori și tendința de a lua gândirea critică și retorică sub umbrela logicii informale.

Legat de istoricul acestui „nou val” din logică nu se pot spune totuși prea multe. Ar mai fi de adăugat că, pe lângă tratatele lui Aristotel *Retorica*, *Topica* sau *Respingerile sofistice*, trei bine cunoscute lucrări sunt considerate drept piloni de început ai logicii informale ca nouă orientare⁵: *The Uses of Argument* (S. Toulmin), *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique* (Chaïm Perelman), ambele apărute

³ Dragan Stoianovici, *Argumentare și gândire critică*, Editura Universității din București, 2005, p. 13.

⁴ Douglas Walton, „What is Reasoning? What is an Argument?”, în *The Journal of Philosophy*, vol. 87, nr. 8, 1990, p. 418.

⁵ Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, în *Windsor Studies in Argumentation*, volume 2, 2014, p. 13, 18.

în 1958, și *Fallacies* (Charles Hamblin), apărută în 1970, dar sunt prețuite și lucrări precum *Practical Logic* (Monroe Beardsley), din 1950, *Introduction to Logic* (Irving Copi), din 1955, sau *Logic and Contemporary Rhetoric. The Use of Reason in Everyday Life* (Howard Kahane, 1971).

2. SEPARAREA DE LOGICA FORMAL-DEDUCTIVĂ

De la bun început, logica informală își arată detașarea față de logica formală deductivă (Formal Deductive Logic – FDL), care nu arată interes față de argumentarea cotidiană sau față de argumentarea specifică din anumite discipline academice⁶, fiind mai degrabă o disciplină de sine stătătoare, cu puține aplicații practice. Sau, ceva mai precis, FDL nu arată interes pentru probleme-cheie precum evaluarea premiselor, clarificarea înțelesului sau forța inferențelor non-deductive⁷. Repetând, încă din anii de început, se instituiseră ideea că „păcatul” formalizării deductive constă în îngustimea ei, că sistemele sau simplele formalizări deductive nu pot da seama de bogăția argumentării cotidiene.

Era și sugestia lui Chaïm Perelman, care, în lucrarea sa de neoretică, fusese extrem de tranșant cu acest tip de gândire „cartezian”: „(...) concepția exprimată limpede de către Descartes în prima parte a *Discursului despre metodă* era de a menține «drept fals tot ce nu era decât verosimil». El este cel care, făcând din evidență marca rațiunii, nu a vrut să considere ca raționale decât demonstrațiile care, pornind de la idei clare și distincte, propagau, cu ajutorul dovezilor apodictice, evidența axiomelor către toate teoremele”⁸. Argumentarea, în sensul indicat de Perelman și Tyteca, este în afara demonstrației, a legăturilor necesare dintre idei: „Natura însăși a deliberării și a argumentării se opune necesității și evidenței, căci nu se deliberează acolo unde soluția e necesară și nu se argumentează contra evidenței”⁹. Într-un articol ulterior cărții sale, Perelman va întări cele de mai sus și va folosi chiar termenul de logică informală pentru a desemna preocupările de logică non-deductivă, deci inclusiv teoria sa a argumentării. Va insista din nou pe domeniile de aplicabilitate a celor două tipuri de logică¹⁰:

„În timp ce logica formală este logica demonstrației, logica informală este cea a argumentării. În timp ce demonstrația este corectă sau incorectă, constrângătoare în primul caz și lipsită de valoare în al doilea, argumentele sunt mai mult sau mai puțin puternice, mai mult sau mai puțin relevante, mai mult sau mai puțin convingătoare. În argumentare nu este vorba de a arăta, ca în demonstrație, că o calitate obiectivă,

⁶ Trudy Govier, „Original Preface”, la Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, edited by John Hoaglund, în *Windsor Studies in Argumentation*, volume 2, 2014, p. 3.

⁷ *Ibidem*, p. 3.

⁸ Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation*, Editions de l'Université de Bruxelles, 2008, pp. 1–2.

⁹ *Ibidem*, p. 1.

¹⁰ Chaïm Perelman, „Logique formelle et logique informelle”, în *Séminaire de philosophie et mathématiques*, fascicule 3, 1981, p. 1.

precum adevărul, trece de la premise la concluzie, ci că se poate admite caracterul rezonabil, acceptabil al unei decizii, pornind de la ceea ce auditoriul deja admite, pornind de la teze la care adera cu suficientă intensitate. Discursul persuasiv vizează așadar un transfer de sprijin, de o calitate subiectivă, care poate varia de la spirit la spirit”.

În ciuda acestei pledoarii pentru logica informală, s-a spus că Perelman nu a aderat cu toată convingerea la noua orientare logică, în parte datorită importanței pe care o acorda auditoriului, în parte datorită „atitudinii negative” pe care logicienii informali o au față de retorică¹¹.

Stephen Toulmin, de asemenea, propune o analogie cu jurisprudența pentru teoria sa a argumentării, pentru a se separa de vechile modele și analogii prin care logica era pusă în corespondență cu alte domenii (de pildă, cu psihologia, sociologia, matematica). În acest sens, „argumentele pot fi comparate cu procesele”, iar susținerile noastre din contexte „extralegale” pot fi comparate cu susținerile din instanță. În plus, scrie Toulmin, „o sarcină principală a jurisprudenței este de a caracteriza elementele esențiale ale procesului judiciar: procedurile prin care sunt formulate, contestate și determinate acțiunile în justiție și categoriile în baza cărora se realizează. Propria noastră investigație este una paralelă: vom urmări, într-un mod similar, să caracterizăm ceea ce poate fi numit «procesul rațional», procedurile și categoriile prin care pot fi argumentate și soluționate susținerile în general”¹².

Ceva mai târziu, odată cu dezvoltarea logicii informale, se reiau anumite acuzații făcute logicii formale deductive legate de limbajul ei steril, artificial-matematic, îndepărtat de realitate, de limbajul natural. Logica modernă devine, prin simbolistica sa combinatorică și nu numai, „aliat al matematicii”, devine o „tehnică”, având drept scop validitatea, o tehnică eventual extinsă și asupra altor științe, dar punând pe un loc secund problema aplicării acestei logici la lumea reală¹³ și fiind deci contra-intuitivă. În logica tradițională chiar, ce ar putea părea mai apropiată de logica informală, „idealul” concludenței („soundness” – premise adevărate într-un argument valid) predomină, ceea ce nu se mai petrece în cadrul logicii informale.

În discursul lui Johnson și Blair, cei doi pionieri ai logicii informale, după cum am văzut, FDL este o logică a implicației, a inferenței, în timp ce logica informală este una a argumentării. De exemplu, în formularea „Plouă. Deci, nu pot să ies în parc; ceea ce înseamnă că rămân acasă și mă relaxez”, avem inferențe, dar nu încă argumentare, deoarece „nu are loc nicio investigație, nu avem un proces dialectic și nici vreo încercare de convingere rațională”¹⁴. Se încearcă a se arăta că, de fapt, nu s-a argumentat în niciun fel; este aici o inferență, dar nu un argument, s-a spus, întrucât argumentul presupune ceva controversat, ceva ce este suspus dezbaterii¹⁵. Deci, după noile criterii ale logicii informale, inferența nu este un argument, iar

¹¹ Vezi și Christopher W. Tindale, „Perelman, Informal Logic and the Historicity of Reason”, în *Informal Logic*, vol. 26, nr. 23, 2006, p. 341.

¹² Stephen Toulmin, *The Uses of Argument*, updated edition, Cambridge University Press, 2003, p. 7.

¹³ Vezi și Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, p. 233.

¹⁴ *Ibidem*, p. 235.

¹⁵ *Ibidem*, p. 75.

logica în genere nu este echivalentă cu logica formal deductivă. Pe de altă parte, argumentarea este o practică socială, intersubiectivă:

„Mai precis, un argument este o încercare de a convinge pe cineva (chiar și pe sine) pe baze raționale de «adevărul» unei teze controversate. În argumente, structura urmează un scop / o funcție; adică, argumentele au structura pe care o au (premise care conduc la o concluzie; temeiuri care susțin o teză) datorită scopului pe care îl servesc”¹⁶.

Argumentul, în logica informală, după cum se va vedea și mai jos, nu mai este ca în FDL un set de premise ce conduc necesar la o concluzie, ci un proces cu mai multe etape; ar fi vorba de argumente „reale” din limbajul natural. În plus, s-a mai spus, în logica formală deductivă principiul de funcționare este „totul sau nimic”, argumentul este fie valid, fie nevalid, date fiind anumite premise¹⁷, în timp ce în logica informală se discută despre acceptabilitatea premiselor, într-un proces mai complex¹⁸. Cu toate că și în logica formală deductivă se operează cu argumente din limbajul natural (transformate în argumente în limbaj formal), într-un final se ajunge la un verdict de tipul „valid” sau „nevalid”, or nu toate argumentele din limbajul natural se pretează la acest tratament¹⁹. Susținătorii FDL sunt numiți în acest sens câteodată „șovini deductiviști”²⁰, închiși în formula „Every inference is either deductive or defective”²¹; în zona „deductivismului”, „există un singur tip de argument – cel deductiv, orice alte tipuri de argumente fie nu sunt în mod real argumente, fie sunt reductibile la cele deductive”²².

Unele poziționări sunt răspunsuri la acuzațiile FDL la adresa limbajului natural, caracterizat drept vag și contradictoriu, incapabil de a da o argumentare lipsită de contradicție (o asemenea argumentare ar fi posibilă doar în limbajul logicii matematice, în sistemele formale). Astfel, adepții logicii formale vor considera logica informală drept un nonsens, o imposibilitate logică, o contradicție în termen, întrucât logica nu se poate desfășura decât deductiv-formal²³; s-a spus astfel că termenul „logică informală” este un oximoron, așa cum este și cel de „etica afacerilor”²⁴. Dar argumentarea din viața reală conține teze de susținut, combătute sau slăbite în context, până ce se obține cea mai bună concluzie, într-un proces dialectic fecund, răspund reprezentanții logicii informale.

¹⁶ *Ibidem*, p. 235.

¹⁷ Trudy Govier, *Problems in Argument. Analysis and Evaluation*, updated edition, in *Windsor Studies in Argumentation*, volume 6, 2017, p. 5. Trudy Govier este autoarea care a suscitât cele mai multe discuții în domeniu datorită antideductivismului său.

¹⁸ Hans V. Hansen, „Are there methods of informal logic?”, <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.819.7124&rep=rep1&type=pdf>, pp. 2–3, accesat la 25.08.2022.

¹⁹ *Ibidem*, p. 4.

²⁰ Vezi Wayne Grennan, *Informal Logic. Issues and Techniques*, Montreal&Kinston, London, Buffalo, McGill-Queen’s University Press, 1997, p. 22.

²¹ Ralph H. Johnson, *Manifest Rationality. A Pragmatic Theory of Argument*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2000, p. 59.

²² *Ibidem*, p. 60.

²³ Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, p. 10.

²⁴ Hans V. Hansen, *op. cit.*, p. 12.

La o altă scară, cele două tipuri de logică se supun diferenței dintre filosofia de tip geometric, care vrea să demonstreze cum este ceva, și filosofia de tip critic, care vrea să discute problemele²⁵.

Există însă și poziții conciliante, cum ar fi cea a lui Douglas Walton, care spune că cele două tipuri de logică sunt chiar interdependente pentru scopurile logicii în genere, și nu opuse, iar distincția curentă între logica formală și cea informală ar fi în cele din urmă „o iluzie”, întrucât distincția nu ar trebui să se facă între cele două tipuri de logică, ci între studiul sintactic/semantic al raționării și studiul pragmatic al raționării²⁶. Leo Groarke arată chiar că respingerea deductivismului este o eroare, întrucât deductivismul poate explica argumente neconcludente, poate explica erorile logice standard și nici nu promovează o politică „de nesuportat” împotriva reconstrucției premiselor implicite în argumentarea obișnuită²⁷.

Există, de asemenea, și poziții critice, cum ar fi cea a lui G.C. Goddu²⁸, la adresa mult promovatului obiect de studiu al logicii informale, anume argumentul real („real argument”), natural, din viața cotidiană, practic, actual, autentic sau chiar „mundan”, care ar diferi de obiectul de studiu al logicii formale, anume argumentul neautentic, inventat (născocit în vederea ilustrării unor principii sau tehnici formale), ipotetic sau specializat (teoretic). Asemenea distincții ar fi surse de nesfârșite dezbateri, ar fi greu de separat unele argumente de altele; într-un sens, toate argumentele sunt născocite, fie că le folosim în dezbateri, fie că le folosim ca ilustrări ale unor modele de raționare și orice fel de logician, din logica informală sau nu, caută să lucreze cu argumente autentice; mulți logicieni din zona teoretică sunt interesați atât de argumentele din zona cotidiană, cât și din cea specializată, iar alții, din zona informală, folosesc argumente „inventate” pentru scopuri teoretice; cei care studiază atât argumentele „actuale”, cât și pe cele „ipotetice” nu pot trasa granițe de studiu pe baza acestei diferențe. În concluzie, nu există o delimitare clară a argumentelor „reale”, iar a proclama o teorie ca fiind una ce are obiect de studiu argumentele „reale” conduce la „păcatul” adaptării argumentelor la teorie mai degrabă decât a adaptării teoriei la argumente.

Următorul dialog

X: Fie păstrăm banii, fie găsim o modalitate să-i returnăm.

Y: Să-i păstrăm nu este o opțiune.

X: Deci, trebuie să găsim o cale să-i returnăm.

ilustrează faptul că „clasa argumentelor reale” nu este fix obiectul de studiu al logicii informale și arată că pretenția acesteia de a arăta că logica formală nu se ocupă cu argumente din viața cotidiană, actuale, noninventate nu este tocmai

²⁵ Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, *A Systematic Theory of Argumentation. The Pragmatic-Dialectical Approach*, Cambridge University Press, 2004, p. 14.

²⁶ Douglas Walton, „What is Reasoning? What is an Argument?”, p. 418.

²⁷ Leo Groarke, „In Defense of Deductivism. Replying to Govier”, în F.H. van Eemeren *et alii*, *Argumentation Illuminated*, Amsterdam, Sic Sat, 1992, pp. 113–121, apud Ralph H. Johnson, *Manifest Rationality. A Pragmatic Theory of Argument*, p. 70.

²⁸ Vezi, în continuare, G.C. Goddu, „What is a Real Argument?”, în *Informal Logic*, vol. 29, nr. 1, pp. 2–4, 8–11.

potrivită; după cum se poate observa în dialogul de mai sus, raționarea lui X „este demonstrabilă prin mijloace formale”, deci, logica formală nu poate fi respinsă în abordarea argumentării cotidiene pe motiv că nu se ocupă cu argumente „reale”. Astfel, discuția ar putea să se mute în logica informală de la identificarea clasei argumentelor reale la distingerea argumentelor autentice de cele neautentice.

3. SPECIFICUL LOGICII INFORMALE. PROBLEME ȘI CONCEPTE

Logica în genere reprezintă acea disciplină care stabilește standardele „a ceea ce este corect sau greșit” în argumentare²⁹. Logica informală a primit definiții precum: „(...) acel domeniu al logicii (...) care încearcă să stabilească principiile și strategiile logice necesare evaluării argumentării”³⁰; domeniu al logicii care se ocupă cu „identificarea, analiza, evaluarea, critica și construcția argumentelor”³¹. Când se dorește a se sublinia caracterul practic al acestei discipline, definiția devine mai amplă și aduce precizarea convenită: „(...) acea ramură a logicii a cărei sarcină este de a dezvolta standarde non-formale, criterii, proceduri pentru analiza, interpretarea, evaluarea, critica și construcția argumentelor în argumentarea cotidiană”³². Pentru cei ce studiază argumentarea în dialog, logica informală are de a face cu evaluarea și cu „utilizarea schemelor de argumentare în contextul dialogului, o întreprindere esențialmente pragmatică”³³. În calitate de disciplină filosofică, ea s-ar putea defini „aproximativ” drept „filosofie a argumentului” („philosophy of argument”) sau studiul argumentului; desigur, studiul argumentului nu este nou, el începe cu Aristotel; ceea ce e nou este „scepticismul cu privire la valoarea logicii formale ca instrument pentru analiza și evaluarea argumentelor din limbajul natural”, scepticism evident în denumirea de „logică informală”³⁴.

Ca și în cazul altor discipline filosofice, și logica informală are diferite direcții de cercetare, dintre care se detașează trei direcții ce pot primi „eticheta” de logică informală: (1) „lista erorilor informale cu diferitele descrieri și clasificări ale acestora”, (2) „(...) un anumit tip de curs de logică ce folosește diferite tehnici non-formale, (3) o investigație logică deosebită de logica formală deductivă”³⁵. Ralph Johnson identifică chiar 12 etichete pentru logica informală, adunate din literatura de specialitate³⁶:

²⁹ Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, p. 12.

³⁰ *Ibidem*, p. 12–13.

³¹ David Hitchcock, *On Reasoning and Argument. Essays in Informal Logic and on Critical Thinking*, Springer, 2017, p. 447.

³² Ralph H. Johnson, *Manifest Rationality. A Pragmatic Theory of Argument*, p. 119.

³³ Douglas Walton, „What is Reasoning? What is an Argument?”, p. 418.

³⁴ David Hitchcock, *op. cit.*, pp. 437–438.

³⁵ Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, pp. 10–11.

³⁶ *Ibidem*, pp. 10–11.

- „O preocupare pentru argumentele din limbajul natural actual folosit în discursul public învăluite în ambiguitatea, vaguitatea sau incompletitudinea lor.
- Angajamentul pentru studiul argumentării ca proces dialectic,
- Îndoieli serioase cu privire la faptul că logica deductivă și abordările standard ale logicii inductive sunt suficiente pentru a modela toate sau cele mai importante forme de argumentare legitimă.
- O nemulțumire la adresa logicii formale ca vehicul de a forma abilități de învățare în evaluarea și formarea argumentelor.
- O convingere că există standarde, norme sau îndrumări pentru evaluarea argumentelor care sunt mai întâi vădit logice – nu pur retorice sau specifice unui domeniu – și, în același timp, necaptate de categoriile de validitate deductivă, concludență sau forță inductivă.
- O dorință de a oferi o teorie completă a raționării, care să meargă mai departe decât logica formală deductivă și inductivă.
- Un interes pentru extinderea studiului raționării pentru a include, pe lângă argumentare, concepută chiar și în sens larg, activități precum gândirea critică, rezolvarea de probleme și luarea deciziilor.
- O convingere că erorile informale constituie o bază legitimă pentru investigația logică. Această convingere este adesea însoțită de o recunoaștere a lipsei oricărei expuneri teoretice coerente a erorilor și de un angajament de a oferi o astfel de expunere. Există, în plus, o credință crescândă că teoria argumentului va fi inadecvată până când nu va oferi un cadru pentru interpretarea erorilor informale.
- Un accent pe abilitățile componente reale ale gândirii critice și, prin urmare, o încercare de a formula un concept clar și operațional de gândire critică sau de raționare.
- O orientare care tratează despre învățarea abilităților de raționare ca o parte cheie a educației, (...) a pregătirii tinerilor pentru roluri sociale și politice responsabile.
- O convingere că clarificarea teoretică a raționării și criticismului logic în termeni non-formali are implicații directe pentru alte ramuri ale filosofiei precum epistemologia, etica și filosofia limbajului.
- Un interes pentru toate tipurile de persuasiune discursivă, cuplat cu un interes pentru trasarea liniilor dintre diferitele tipuri și suprapunerile care apar între ele.”

Dintre principalele „reforme” în „noul val” al logicii informale:

Trecerea la argumentele „naturale”. Logica informală trece de la exemplele inventate de autor (sau preluate de la alții) la discursul „natural”, preluat din argumentarea cotidiană, astfel încât avem de a face nu cu o logică apriori, ci cu una „din ce în ce mai pragmatică”³⁷. În prima situație, exemplele reflectă structuri argumentative artificiale, clare, schematice, unde premisele și concluziile sunt

³⁷ *Ibidem*, p. 22.

evidente, fără a pune probleme de interpretare. În a doua situație, argumentele provin din discursul cotidian, scris sau vorbit, din ziare, reviste sau cărți obișnuite. Astfel, lucrând cu discursul cotidian de natură argumentativ-persuasivă, apar probleme precum: „Ce este argumentul? Cum poate fi extras din contextul său retoric? Ce indicii verbale sau contextuale pot fi folosite și cum? Ce principii de interpretare se aplică? Cum trebuie să fie afișat argumentul pentru a-și prezenta structura logică în mod corect și clar? Ce standarde de evaluare urmează atunci să fie aplicate? Cum se stabilesc criteriile de evaluare?”

Tratarea erorilor de logică. În noul val al logicii informale, erorile nu mai sunt redată după texte clasice, ci mijloace de dezvoltare a abilităților practice de argumentare³⁸. Împărțirea aristotelică a erorilor este treptat părăsită, apărând noi și noi clasificări. În cel puțin cinci puncte s-a făcut reformă³⁹:

- a. Deși pare un „punct minor”, etichetele latine au fost traduse sau înlocuite cu unele mai „descriptive”; această mică reformă exprimă eliberarea de trecut și relevă noile „preocupări practice”.
- b. Anumite distincții, precum cea dintre echivocație, amfibolie și accent, au fost suprimate. Aici, „ideea pare să nu fie de a acoperi toate subdiviziunile posibile teoretic, ci de a înțelege ideea centrală care poate lumina evaluarea concretă a argumentelor”.
- c. Unele argumente falacioase din „lista primei generații” (precum apelul la forță, accidentul, compoziția, diviziunea) au fost aproape abandonate, întrucât „în unele cazuri erorile aparțineau unei tradiții de dezbateră acum dispărute”, în altele par să fi fost „restricționate de anumite contexte academice sau artificiale”.
- d. În alte situații, tratarea unor erori a fost extinsă. De exemplu, falsa cauză, întrebarea complexă sau apelul la autoritate fac obiectul unor cercetări mai ample.
- e. Au apărut pe lista erorilor unele complet noi, în funcție de credințele și atitudinile argumentative din prezent, cum ar fi eroarea statistică, stereotipia, jumătatea de adevăr etc.

Și ar mai fi de adăugat că locul erorilor de logică în cărțile ce se revendică de la acest nou val este mult mai extins și este dedicat „inovațiilor practice” și exemplificărilor⁴⁰. Și, de asemenea, ar fi de menționat că există lucrări întregi dedicate unei singure erori logice.

Luarea în considerare a argumentelor „complete” sau „extinse”. În argumentarea cotidiană, nu se lucrează cu inferențe reduse, de „un pas sau doi”; cel care argumentează caută să aducă un cât mai mare suport pentru teza pe care o susține, dezvoltând argumentarea în cât mai mulți pași. În fața unei asemenea dezvoltări, logica informală își propune două sarcini, interpretarea argumentului (incluzând extragerea și structurarea) și evaluarea acestuia. Legat de prima sarcină, se pun întrebări precum: „Ce aparține și ce nu aparține argumentului? Ce ar trebui adăugat / furnizat pentru a completa

³⁸ *Ibidem*, p. 22.

³⁹ *Ibidem*, pp. 23–24.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 24.

argumentul? Care este structura argumentului? Care este organizarea fluxului său logic de la suport la concluzie? Cum poate fi cel mai clar vizibilă această structură?”⁴¹

Abandonul parțial al dihotomiei deductiv-inductiv. Nu este vorba de o negare a acestei distincții, ci mai degrabă o respingere a utilității ei în evaluarea argumentării cotidiene. De fapt, am spune noi, este vorba despre o redescoperire a inductivului, despre o reevaluare pozitivă, așa încât inductivul are cumva o prevalență în acest nou domeniu, în forme care nu apăreau în lucrările clasice de logică. Totuși, în cele mai multe lucrări de logică informală (spre deosebire de lucrările de neoretică) nu se renunță la logica deductivă în forma ei clasică sau modernă (silogistica sau logica propozițiilor), tocmai datorită siguranței pe care o oferă în argumentare. Dar încă o dată – și aici Perelman avea dreptate – în argumentarea de zi cu zi se raționează îndeosebi inductiv.

Din cele prezentate mai sus reiese clar că logica informală are caracterul unei științe practice. Totuși, logica informală a dezvoltat în ultimii ani un aparat conceptual și unele principii care îi dezvăluie și un caracter teoretic, așa încât se vorbește mai nou despre o logică informală „pură” („pure informal logic”) și despre o logică informală „aplicată” („applied informal logic”) – prima reprezintă un sistem de logică ce încearcă să modeleze, să normeze argumentele din limbajul cotidian, a doua o încercare de a aplica un sistem de logică la argumentarea morală, politică, economică, juridică etc.⁴².

Următorul model a mai fost propus pentru a contura profilul logicii informale⁴³:

1. Fundamentul teoretic („theoretical background” – B). Există în fiecare logică informală un fundament teoretic „explicit sau implicit” prin care argumentele sunt analizate și evaluate.
2. Limbajul. Spre deosebire de logica formală care folosește un limbaj formal, logica informală folosește limbajul natural compus atât din elemente verbale (L), cât și din elemente non-verbale (L+, imagini, sunete etc.).
3. Definiția argumentului (A). Cele mai multe logici informale adoptă definiția clasică a argumentului, dată de legătura dintre premise și concluzie, dar definițiile pot varia de la o logică la alta, în funcție și de influențele retorice și dialectice pe care le adoptă.
4. Metode de standardizare (S). Există căi standard de „organizare și prezentare” ale argumentelor, îndeosebi pentru că argumentele din viața reală sunt deseori neclare sau „nerafinate”.

Odată stabilite aceste părți ale unei logici informale (I), se poate formula următoarea definiție⁴⁴:

I = (B, L, A, S, T), unde
B este fundamentul teoretic
L este limbajul

⁴¹ *Ibidem*, p. 24.

⁴² Leo Groarke, „How to define an informal logic?”, în *Rigour and Reason. Essays in Honour of Hans Vilhelm Hansen*, edited by J. Anthony Blair & Christopher W. Tindale, *Windsor Studies in Argumentation*, 2020, p. 236.

⁴³ *Ibidem*, pp. 239–241.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 242.

A este definiția argumentului
S este o metodă de standardizare a argumentului
T este un set de instrumente pentru a testa forța argumentului, iar $T = (P, V)$, unde P este o explicație a acceptabilității premiselor, iar V o explicație pentru validitate (în unele logici informale, validitatea dă seamă de forța ilativă a argumentului).

*

În continuare, vom aprofunda unele din cele spuse mai sus și vom urmări alte câteva probleme și concepte care dau seamă de noua atitudine teoretică din logica contemporană.

Argumentul. Două sensuri pentru argument în genere la Johnson și Blair⁴⁵:

- O interacțiune, de obicei verbală și de obicei între două sau mai multe persoane, ocazionată de obicei de o diferență de opinii.
- Ceea ce cineva indică (temeiuri sau dovezi) ca suport, bază, pentru o opinie.

Reformulând al doilea sens, argumentul este, pentru cei doi autori, o „teză luată împreună cu unul sau mai multe temeuri oferite de cineva pentru a susține acea teză”; teza este de obicei o opinie sau un punct de vedere susținut sau apărat de cineva, iar propoziția care exprimă acea opinie are rol de concluzie, în timp ce propozițiile ce exprimă temeurile sau dovezile joacă rol de premise⁴⁶. Observăm că definiția argumentului se îndepărtează de „idealul concludenței” (validitate + premise adevărate); acum importantă este adecvarea („adequacy”), conexiunea adecvată dintre premise și concluzie, iar adevărul este doar un „candidat” pentru adecvarea premiselor și validitatea doar un candidat pentru adecvarea conexiunii⁴⁷. Un bun argument din punct de vedere logic („a logically good argument”) este unul care, „prin premisele sale, oferă baze solide pentru ca orice persoană rezonabilă să poată accepta concluzia”⁴⁸. Este vehiculată în domeniu și expresia de argument puternic („strong argument”), „un argument cu premise acceptabile și cu o concluzie care să decurgă din acestea”, în timp ce un argument slab („weak argument”) este unul cu premise inacceptabile sau cu o concluzie ce nu decurge din ele și posibil ambele⁴⁹.

Prima problemă în abordarea argumentelor, așa cum reiese și din definițiile logicii informale, este identificarea și interpretarea argumentelor. Trudy Govier propune câțiva pași pentru interpretarea argumentelor în discursul vorbit sau scris⁵⁰: detectarea pasajelor din discurs care conțin argumente; în cadrul acestora, detectarea propozițiilor care joacă rol de premise și concluzii; detectarea termenilor din aceste propoziții care sunt vagi sau au înțeles figurativ; în afara premiselor și

⁴⁵ Ralph H. Johnson, Anthony Blair, *Logical Self-Defense*, New York, McGraw-Hill, 1994, p. 7.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 10.

⁴⁷ Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, p. 83.

⁴⁸ Ralph Johnson, Anthony Blair, *Logical Self-Defense*, p. 50.

⁴⁹ Leo Groarke, Christopher W. Tindale, *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*, Oxford University Press Canada, 2004, p. 134.

⁵⁰ Trudy Govier, *Problems in Argument. Analysis and Evaluation*, pp. 216–217.

concluziilor evidente, detectarea unor eventuale premise sau concluzii implicite, apoi adăugarea lor în materialul argumentativ; detectarea inferenței standard pentru evaluarea argumentului.

Johnson și Blair introduc trei criterii pentru detectarea unui „bun argument” (care pot juca și rolul de condiții de evaluare a argumentelor în genere, altă problemă importantă în logica informală), preluate apoi de foarte mulți alți logicieni din domeniu: *suficiența* („sufficiency”) – premisele trebuie să ofere suficient suport pentru concluzie, *relevanța* („relevance”) – premisele trebuie să fie relevante pentru concluzie, și *acceptabilitatea* („acceptability”) – premisele trebuie să fie acceptabile (să existe bune motive pentru a le accepta)⁵¹. Dezvoltând la rândul lor aceste standarde, Leo Groarke și Christopher Tindale arată că cel care argumentează trebuie să furnizeze garanții, explicații pentru premise pentru a fi acceptate de către auditoriu, generând, firește, alte premise, într-un proces complex; cel ce argumentează are deci sarcina de a dovedi („burden of proof”), de a demonstra o teză, așa cum într-un proces juridic acuzatorul are sarcina de a dovedi vinovăția inculpatului („onus probandi”)⁵². Ei vorbesc și despre cinci condiții universale ale acceptabilității unei premise: acceptabilă prin definiție sau self-acceptabilă (cum ar fi propoziția „Toate pătratele au unghiuri drepte”), acceptabilă ca un enunț factual care raportează o observație sau ca o mărturie personală (de exemplu, „În ultimele două ore nu a nins”), acceptabilă prin cunoaștere sau prin experiență comună (exemplu: „Biserica Catolică nu permite căsătoria preoților”), acceptabilă pentru că este susținută, apărută într-un sub-argument rezonabil (când o premisă este concluzia unui alt argument anterior, obținută corect), acceptabilă prin autoritatea unui expert (exemplu: un medic pneumolog afirmă că fumatul dăunează sănătății); de asemenea, vorbește și despre trei condiții de inacceptabilitate a unei premise: inacceptabilă din cauza unei inconsecvențe cu o altă premisă (două premise pot ambele susține concluzia, dar sunt în contradicție una cu alta), din cauza unei circularități (când o premisă este concluzia unui argument circular anterior în procesul argumentării) sau a unei probleme de limbaj (cum ar fi o vaguitate flagrantă)⁵³. Într-un articol recent, Leo Groarke susține că acceptabilitatea premiselor joacă un rol foarte important în logica informală, fiind unul dintre pilonii care definesc domeniul, comparativ cu alte domenii ale cunoașterii; acceptabilitatea este obținută doar în domeniul logicii informale prin răspunsuri la întrebări precum⁵⁴:

Există o procedură standard care poate fi utilizată pentru a determina dacă premisele unui argument sunt acceptabile?, În ce măsură acceptabilitatea premiselor este reducibilă la adevăr?, Cum ar trebui să se ocupe o logică informală de acceptabilitate atunci când premisele sunt încărcate de vaguitate și inconsistență?, În argumentele din viața reală, când este consensul arbitral potrivit al acceptabilității?, Cum ar trebui să decidem acceptabilitatea în contexte morale, politice și estetice?, Este acceptabilitatea

⁵¹ Ralph Johnson, Anthony Blair, *Logical Self-Defense*, pp. 54–55.

⁵² Leo Groarke, Christopher W. Tindale, *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*, pp. 140–142, 250–251.

⁵³ *Ibidem*, pp. 257–263.

⁵⁴ Leo Groarke, „How to define an informal logic?”, pp. 327–238.

relativă la un auditoriu („universal” sau particular)?, Ce rol joacă emoția și intuiția în determinarea acceptabilității?, Există „dezacorduri profunde” care fac unele chestiuni de acceptabilitate de nerezolvat?, Când este apelul la autoritate și competență o modalitate rezonabilă de a judeca problemele de acceptabilitate?

În ce privește relevanța, este evident că într-un argument deductiv valid, premisele sunt și suficiente, și relevante pentru concluzie; într-un argument inductiv, relevanța devine o măsură a relației dintre premise și concluzie⁵⁵. Luând următorul exemplu:

Premisă: Șase țări membre UN susțin propunerea SUA

Concluzie: Majoritatea țărilor membre UN susțin propunerea SUA

vedem că premisa este relevantă pentru concluzie; dar dacă adăugăm premisa „Propunerea SUA va fi dezbătută curând în Adunarea Generală”, observăm că, deși poate fi o propoziție adevărată, ea nu contribuie cu nimic la stabilirea concluziei, deci este nerelevantă pentru concluzie; practic, în termeni obișnuiți, nu e suficient să discutăm despre același subiect⁵⁶. Referitor la suficiență, luând argumentul de mai sus din nou, intuim că premisa respectivă nu este de ajuns pentru a trage o concluzie. În acest context, ar fi preferabil să luăm în considerare următoarele trei recomandări⁵⁷:

- A se evalua suficiența dovezilor în raport cu cât de puternic a fost exprimată concluzia (de exemplu, dacă avem concluzia că serviciul poștal XYZ funcționează inadecvat, pe baza premisei că scrisorile primite de mine / coletele au mare întârziere, avem și o insuficiență a temeiurilor; va fi nevoie și de alte premise / dovezi în acest sens, de pildă, că și alți oameni din oraș au depus plângeri în acest sens sau că și alți oameni din regiune au depus plângeri).
- A nu se trage o concluzie prea grăbită (de aici și eroarea generalizării pripite sau a concluziei pripite; concluzia este trasă din nou fără a avea suficient suport, sărindu-se peste câțiva pași).
- A ne asigura că cel ce argumentează a furnizat un caz echilibrat, că și-a îndeplinit toate obligațiile de argumentare cu privire la caz (dacă cel ce argumentează prezintă doar dovezile care susțin poziția lui și ignoră dovezile care o slăbesc, auditoriul poate deveni suspicios).

Din cele arătate mai sus, pare că evaluarea unui argument este legată mai ales de evaluarea premiselor. De fapt, unii autori sugerează a se ține cont și de soliditatea inferenței, a procesului de trecere de la premise la concluzie: „O critică bună a unui argument necesită să privim atât forța inferenței, cât și forța premiselor. S-ar putea crede că nu are rost să luăm în considerare inferența dacă premisele sunt

⁵⁵ Leo Groarke, Christopher W. Tindale, *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*, p. 265.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 265–266.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 274–277.

false. Dar critica la adresa premiselor poate fi fie greșită, fie destul de ușor de rezolvat prin modificări minore; trebuie să ne ferim de acest lucru acoperind ambele tipuri de critici”⁵⁸.

În construcția unui bun argument, Johnson și Blair ne sfătuiesc să ținem cont de trei întrebări: (1) „Care este poziția mea?” (altfel spus, în favoarea a ce argumentez?; presupunând că avem două opțiuni de dezbateră, în favoarea sau în defavoarea avortului, trebuie să spun clar că avortul este lipsirea de viață a unei vieți umane inocente, de exemplu, în cazul în care sunt împotriva avortului), (2) „Ce face ca poziția mea să fie adevărată sau plauzibilă?” (aplicăm standardele de acceptabilitate, relevanță, suficiență, ele sunt valabile și în cazul propriilor argumente, nu doar ale altora), (3) „Care este scopul argumentului meu?” (dacă scopul e să convingem o persoană sau un grup, e nevoie să vedem ce valori împărtășim pentru a convinge; dacă e nevoie de a ne demonstra competența, atunci trebuie aplicate anumite standarde de desfășurare a argumentării, de introducere în context etc.)⁵⁹.

În continuare, pentru cei doi logicieni, argumentul are trei funcții: persuasiunea, întărirea și investigarea (unor opinii, puncte de vedere etc.)⁶⁰. Toate aceste trei tipuri de argumentare presupun două roluri pentru persoanele implicate în argumentare: de o parte este cel care argumentează, încearcă să demonstreze ceva („prover or arguer”), numit și proponent sau respondent, de altă parte este cel care se îndoiește sau interoghează („doubter or interrogator”), numit și oponent⁶¹; aceste roluri sunt valabile evident mai ales în ceea ce în logica informală poartă numele de argumentare dialectică, despre care vom spune câteva cuvinte ceva mai departe.

Există autori, printre care și Leo Groarke și Christopher Tindale, care iau în considerare și argumentul susținut de elemente non-verbale, precum imagini, sunete sau chiar arome, prezente îndeosebi în publicitate și menite de a atrage și mai mult atenția sau de a convinge auditoriul⁶². În acest cadru, sugestive, în calitate de „demonstrații non-verbale”, găsim înregistrări video la un proces juridic, un clip publicitar sau pulverizarea unui spray, care, fiecare în parte, poate demonstra că cineva a prădat un magazin de bijuterii, că un anume CD are un sunet bun sau că parfumul miroase bine⁶³. În era noastră, demonstrația non-verbală a devenit o formă comună de argumentare și trebuie luată în serios⁶⁴. Mai specific, autorii pomeniți vorbesc despre „argumente vizuale”, folosite de obicei în reclame, pentru a convinge auditoriul, având și un conținut logic evident, dar și în alte contexte mai neutre; de exemplu, o dublă fotografie publicată de NASA de pe planeta Marte arată cum în prima parte o urmă lăsată de rover conținea niște pete albe, în timp ce în a doua parte, aceste pete dispăruseră, prilej pentru a trage concluzia de către oamenii de

⁵⁸ De pildă, Michael Scriven, *Reasoning*, New York, McGraw-Hill Book Company, 1976, pp. 43–44.

⁵⁹ Ralph Johnson, Anthony Blair, *Logical Self-Defense*, pp. 57–60.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 246.

⁶¹ *Ibidem*, p. 246.

⁶² Leo Groarke, Christopher W. Tindale, *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*, p. 66–67.

⁶³ *Ibidem*, p. 67–68.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 68.

știință că acele pete reprezentau bucăți de apă înghețată care în a doua fotografie lipseau datorită expunerii acestora la soare⁶⁵.

În acest cadru extrem de larg, s-a putut discuta și despre argumente emoționale, destul de discutabile din punctul nostru de vedere, anume acele argumente bazate pe expresie și emoție ce pot fi comunicate fără a utiliza limbajul verbal, doar prin limbajul corpului⁶⁶.

Trudy Govier arată că în anumite cercuri restrânse se vorbește și despre o teorie a argumentului, deși cei mai mulți consideră că problema este un „non-subiect” de discuție; însă o astfel de teorie „ar discuta natura și scopul argumentării și ar specifica și susține standardele pentru evaluarea argumentelor. Aceasta ar specifica câte tipuri diferite de argumente există și ce standarde sunt adecvate pentru a evalua fiecare tip. Ar explica când și de ce este rezonabil să citim în discurs teze care nu sunt explicit enunțate și dacă și cum personalitatea și convingerile argumentatorului și auditorului afectează logic meritele argumentării.”⁶⁷. S-a spus totuși și că stabilirea unor standarde sau reguli ar introduce un element formal într-o logică non-formală, ceea ce ar conduce cumva la o dificultate de principiu⁶⁸, dificultate nerespectată totuși de reprezentanții acestei orientări, după cum se poate observa cu ușurință și din cele spuse în acest articol; Douglas Walton pretinde că rezolvă acest paradox prin anularea distincției ferme dintre logica formală și logica informală și instaurarea distincției dintre abordarea sintactic/semantică a raționării și abordarea pragmatică, așa cum am arătat și mai sus⁶⁹.

În contextul noii orientări logice, *argumentarea* devine, după Frans van Eemeren și Rob Grootendorst, „o activitate verbală, socială și rațională menită să convingă orice critic rezonabil cu privire la acceptabilitatea unui punct de vedere prin prezentarea unei set de propoziții care justifică sau respinge propoziția exprimată în punctul de vedere”⁷⁰. Deși pare o definiție „tehnică”, cei doi autori recunosc că ea menține ambiguitatea aflată în termenul argumentare în genere: termenul are atât înțelesul de proces (ex.: „Îmi voi completa argumentarea”), cât și de produs (ex.: „Argumentarea nu este concludentă”), dar ea are meritul de a specifica câteva importante aspecte ale termenului de argumentare:

„În principiu, argumentarea este o activitate *verbală*, care se desfășoară prin utilizarea limbajului, o activitate, care este de regulă îndreptată către alți oameni și o activitate, care se bazează în general pe considerații intelectuale. O altă caracteristică importantă a argumentării este că se referă întotdeauna la un anumit *punct de vedere*, vizând o anumită problemă. Cel ce vorbește sau cel ce scrie un text apără acest punct de vedere, prin intermediul argumentării, în fața unui auditoriu sau unui cititor care

⁶⁵ Leo Groarke, „Informal Logic”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/logic-informal/>, accesat la 22.07.2022.

⁶⁶ David Hitchcock, *op. cit.*, p. 451.

⁶⁷ Trudy Govier, *Problems in Argument. Analysis and Evaluation*, pp. 21–22.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁶⁹ Douglas Walton, „What is Reasoning? What is an Argument?”, p. 418.

⁷⁰ Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, *A Systematic Theory of Argumentation. The Pragmatic-Dialectical Approach*, p. 1.

se îndoiește de acceptabilitatea lui sau are un punct de vedere diferit. Argumentarea are drept scop să *convingă ascultătorul sau cititorul de acceptabilitatea punctului de vedere*⁷¹.

Mai departe, argumentarea poate fi pro-argumentare sau argumentare pozitivă, când are ca scop de a justifica ceea ce se propune în opinia inițială, în punctul de vedere susținut de la început, sau contra-argumentare, când este vizată respingerea punctului de vedere susținut în discuție⁷².

Primele probleme de rezolvat în abordarea problemei argumentării vor fi: puncte de vedere în litigiu, elemente neexprimate în discursul argumentativ (premise lipsă, de obicei), structuri argumentative (argumentare multiplă, compusă coordonativ sau subordinativ, sau o combinație a acestor posibilități), scheme de argumentare (precum argumentarea cauzală, cea bazată pe comparații etc.), erori de logică⁷³.

Din toate cele spuse mai sus, observăm încă o dată că logica informală pretinde a avea o abordare *pragmatică* a argumentării, iar principalele trăsături ale acestui tip de abordare ar fi⁷⁴:

- Argumentarea este teleologică. Scopul argumentării este de a convinge rațional auditoriul, de a-l face să accepte concluzia pe baza premiselor oferite (persuasiunea rațională).
- Argumentarea este dialectică. Argumentarea devine dialectică atunci când există obiecții, îndoieli, critici cu privire la concluzia propusă. Celălalt, auditoriul etc., devine parte a procesului de argumentare prin contestarea tezei propuse inițial, apare dialogul, iar „produsul argumentativ” se îmbunătățește din punct de vedere rațional.
- Argumentarea este raționalitate manifestă. Cel care argumentează are disponibilitatea de a utiliza și oferi în permanență temeuri, iar auditoriul este conștient de această disponibilitate.

În urma celor spuse despre argument și argumentare, ar mai fi de făcut o seamă de precizări conceptuale preluate de la Douglas Walton, anume o mai bună clarificare a conceptelor de raționare, argument și argumentare⁷⁵, cu toate că unele s-au conturat parțial și până acum. În genere, conform majorității logicienilor, *raționarea* ar fi procesul „inferențial” de trecere de la premise la concluzie. În logica

⁷¹ *Ibidem*, p. 1–2.

⁷² Frans H. Eemeren *et al.*, *Handbook of Argumentation Theory*, Dordrecht, Springer Reference, 2014, p. 7. Interesant este că acest „manual” are aproape o mie de pagini și a fost elaborat de șase logicieni: Frans van Eemeren, Bart Garssen, Eric C.W. Krabbe, A. Francisca Snoeck Henkemans, Bart Verheij, Jean H.M. Wagemans, asistați „în vederea asigurării calității volumului” de alți 22 de supervizori, așa încât se poate spune că lucrarea reprezintă de fapt dacă nu o vastă dare de seamă asupra teoriei argumentării, măcar o vastă introducere în teoria argumentării.

⁷³ Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, *A Systematic Theory of Argumentation. The Pragmatic-Dialectical Approach*, pp. 4–5. Vezi și Frans H. Eemeren *et al.*, *Handbook of Argumentation Theory*, p. 13.

⁷⁴ Ralph H. Johnson, *The Rise of Informal Logic. Essays on Argumentation, Critical Thinking, Reasoning and Politics*, pp. 98–101.

⁷⁵ Vezi, în continuare, Douglas Walton, „What is Reasoning? What is an Argument?”, pp. 401–411.

informală, raționarea capătă totuși noi caracteristici. De pildă, raționarea poate fi monolectică sau dialectică (cu un singur argumentator sau cu doi), aletică sau epistemică (raționarea este în relație cu o bază de cunoaștere, este preocupată de adevărul propozițiilor), statică sau dinamică (statică atunci când un set de enunțuri nu poate fi schimbat, dinamică atunci când setul se schimbă în funcție de fiecare pas al raționării), teoretică sau practică (teoretică atunci când este „preocupată să găsească temeiuri pentru a accepta o propoziție ca adevărată sau falsă”, practică atunci când este preocupată să aleagă cursul raționării pe baza scopurilor sau a intereselor de cunoaștere). „Perspectiva pragmatică” sugerează, de asemenea, că termenii *argument* și *argumentare* ar fi coextensivi, iar diferența ar apărea doar conotativ (așa cum s-a observat și mai sus, în definiția lui van Grootendorst și Tindale):

„«Argumentarea» se referă la procesul global de apărare sau critică a unei teze (punct de vedere) care acoperă întregul context al discuției. Termenul «argument» poate avea și acest înțeles, dar este adesea folosit în scopuri practice pentru a se referi la un segment local al unui lanț de argumente, compunând anumite premise și concluzii special desemnate. Conform acestei utilizări, termenul «argument» poate fi folosit într-un mod restrâns, amintind oarecum de definiția trunchiată a logicienilor”.

Se propune și o altă definiție pentru argument (din nou strict specific logicii informale sau, și mai precis, argumentării în dialog), care face o bună trecere la cele ce vor fi spuse în continuare:

„Argumentul este un mijloc social și verbal de încercare de a rezolva sau cel puțin de a combate un conflict sau o diferență care a apărut sau există între două (sau mai multe) părți. Un argument implică în mod necesar o teză care este avansată de cel puțin una dintre părți. Într-un caz asimetric, una dintre părți prezintă o teză, iar cealaltă o pune sub semnul întrebării. Într-un caz simetric, fiecare parte are o teză care intră în conflict cu teza celeilalte părți. Teza este deseori o opinie sau o susținere că un punct de vedere este corect, dar nu trebuie să fie”.

Argumentarea în dialog, discuția critică, dialectica. Cum era și firesc, există mai multe modele de a descrie, dar și de a norma o dezbatere între doi sau mai mulți combatanți.

Frans van Eemeren și Rob Gootendorst, doi autori care acordă întâietate dialogului în argumentare, cu o viziune „pragma-dialectică” asupra argumentării (pragmatică, pentru că „rostirea sau textul scris este privit ca un întreg coerent de acte de discurs; caracterul său dialectic constă în faptul că aceste acte de discurs fac parte dintr-o încercare sistematică de a rezolva o diferență de opinie prin intermediul unei discuții critice”⁷⁶), indică patru etape ale „discuției critice”: etapa confruntării (când un punct de vedere este respins, apare o diferență de opinii), etapa deschiderii (când cele două părți se pun de acord cu domeniul de discuție, cu valorile împărtășite etc., fiind într-o zonă de înțelegere), etapa argumentării (când protagoniștii discuției

⁷⁶ Frans H. van Eemeren, Rob Grootendorst, *A Systematic Theory of Argumentation. The Pragmatic-Dialectical Approach*, p. 95.

avansează argumentele) și etapa concluziei (când conflictul de idei este rezolvat, când unul dintre protagoniști acceptă punctul de vedere al celuilalt, însă, de obicei, în practică, conflictul nu încetează)⁷⁷. Cei doi autori oferă și 15 reguli pentru o discuție critică, reguli ce privesc îndeosebi obligațiile celor ce discută în vederea unei dispute elegante și fecunde, repartizarea rolurilor în conflictul de idei etc., în funcție de cele patru etape⁷⁸, violarea oricărei dintre aceste reguli constituind un act falacios (firește, regulile pot fi încălcate și prin intermediul sofismelor clasice, cunoscute, precum un „ad hominem”)⁷⁹ și un cod de conduită pentru partenerii de dezbateră în zece puncte⁸⁰.

Pentru Douglas Walton, dialogul care conține argumentare are cinci principale componente⁸¹: (1) problema în discuție, (2) punctele de vedere susținute de participanții la dialog (proponent și respondent), (3) politețea, civilitatea purtării dialogului (participanții nu urmăresc să domine dialogul sau să atace partenerul de discuție), (4) opoziția punctelor de vedere exprimate de participanții la dialog (conflictul de opinii), (5) folosirea argumentelor în timpul dialogului. Acest autor atrage atenția că în dialog, pe lângă structuri argumentative să le spunem „clasice”, cu premise și concluzii, pot apărea și alte forme de exprimare având tot rol argumentativ, cum ar fi întrebarea; întrebarea poate avea rol dubitativ sau contestatar, critic, în fața unui enunț emis de partenerul de discuție (de exemplu, cineva susține că Uranus este a șaptea planetă de la Soare, pe baza unei informații dintr-un ziar; partenerul își poate exprima îndoiala punând întrebarea „Este ziarul o sursă de încredere?”)⁸². În viziunea lui Walton, dialogul este de mai multe tipuri⁸³: dialogul persuasiv (conflictul de opinii, numit și discuție critică, atunci când unul dintre partenerii de discuție propune și apără o teză, în timp ce celălalt își manifestă dezacordul față de această teză, iar scopul fiecăruia este să încerce să-l convingă pe celălalt de adevărul celor susținute de el; aici, autorul oferă la rândul său 10 reguli pentru o autentică discuție critică), investigația (căutarea unor dovezi în favoarea sau în defavoarea unei ipoteze date având drept scop multiplicarea cunoștințelor de către partenerii de discuție neutri față de punctul de vedere investigat), negocierea (conflictul de interese, unde se caută a se ajunge la o soluție de către cei doi parteneri, ambii având interese personale diferite), căutarea de informații (nevoia unuia dintre partenerii de dialog de a achiziționa sau schimba anumite informații, iar dialogul este în principiu colaborativ), deliberarea (rezolvarea unor dileme, alegerea unor soluții de acțiune), eristica (conflictul personal, în care se arată bazele „profunde” ale unui conflict, unde nu mai există discuție critică și unde

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 59–62.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 123–157.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 175, 177.

⁸⁰ *Ibidem*, pp. 190–196.

⁸¹ Douglas Walton, *Fundamentals of Critical Argumentation*, Cambridge University Press, 2006, pp. 3–4.

⁸² *Ibidem*, pp. 8, 27, 29–30.

⁸³ *Ibidem*, pp. 173–191. Vezi și Douglas Walton, Eric C.W. Krabe, *Commitment in Dialogue. Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*, State University of New York Press, 1995, pp. 65–66; de asemenea, Walton Douglas, *Informal Logic. A Pragmatic Approach*, second edition, Cambridge University Press, 2008, pp. 3–8.

predomină de obicei argumentul „ad hominem”). În toate aceste tipuri de dialog, trebuie păstrat un minim angajament („commitment”), un enunț (o teză pe care o susține cineva) sau un set de enunțuri pe care cineva le propune într-un dialog și cu care trebuie să rămână consistent pe tot parcursul dialogului⁸⁴, deși în urma evoluției dialogului angajamentul față de teza susținută poate fi „retractat”⁸⁵. Angajamentul, la rândul său, poate fi de trei feluri⁸⁶: (1) O concesiune, un compromis („concession”), „unde participantul se angajează într-un sens slab și unde nu își ia sarcina de a dovedi vreo teză. Cu alte cuvinte, participantul nu este obligat să-și apere teza dacă este provocat să o justifice de către cealaltă parte. Cu ceea ce se angajează, în cazul unei concesiuni, este să nu se opună celuilalt. Obligația pozitivă a cuiva în ceea ce privește o concesiune este de a permite celeilalte părți din dialog să o folosească în încercările sale de a oferi un argument acceptabil sau de a deduce punctul său de vedere”. (2) Aserțiunea („assertion”), în care participantul la dialog este obligat să-și justifice teza dacă cealaltă parte i-o cere. (3) Angajamentul cu o latură întunecată („dark side commitment”), în care proponentul nu este direct obligat să-și apere propunerile, dar (...) poate fi întrebat dacă participă serios la dialog în cazul în care refuză să admită sau respinge ceea ce pare a fi unul dintre angajamentele sale. El poate fi acuzat că a ajuns la un eșec sau chiar la o eroare, la nivel de metadialog, dacă arată că nu ia serios parte la dialog”.

Argumentarea de acest tip, dialogul argumentativ, este numit și *dialectică* în logica informală, păstrând ceva consistent din înțelesul antic al termenului. Dialectica are și un alt sens în noua disciplină logică, de studiu al dialogului, cu două ramuri: dialectica descriptivă, care studiază regulile și convențiile din dezbaterile actuale (cum ar fi dezbateri parlamentare, procese, ședințe de comisiilor), și dialectica formală, care „constă în stabilirea unor sisteme simple de reguli precise, dar nu neapărat realiste, și trasarea proprietăților dialogurilor care ar putea fi judecate în conformitate cu acestea”⁸⁷.

Argumentarea falacioasă. Deschizător de drumuri în era contemporană este, pentru logica informală, Charles Hamblin, care oferă o „listă tradițională” a erorilor⁸⁸: echivocația, amfibolia, compoziția și diviziunea, accentul, figura de stil, accidentalul, secundum quid, ignoratio elenchi, petitio principii, afirmarea consecventului, falsa cauză, întrebarea complexă, ad hominem, ad verecundiam, ad misericordiam, ad ignorantiam, ad baculum, ad populum, generalizarea pripită.

Tratarea erorilor de logică ocupă un loc privilegiat în logica informală, al cărei scop nu este doar de a detecta erorile în argumentare, ci și de a analiza aceste erori în vederea îmbunătățirii argumentării, așa cum am arătat mai sus. În majoritatea lucrărilor de logică informală, sunt tratate, analizate mai multe tipuri de erori de logică, în capitole special dedicate sau în continuarea capitolelor dedicate unui tip sau altul de argumente. Este vorba desigur de erorile logice informale, în cele mai

⁸⁴ C.L. Hamblin, *Fallacies*, Methuen & Co. Ltd. London, 1970, p. 256–257.

⁸⁵ Douglas Walton, Eric C.W. Krabe, *Commitment in Dialogue. Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*, 1995, p. 36.

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 186–187.

⁸⁷ C.L. Hamblin, *Fallacies*, p. 256.

⁸⁸ *Ibidem*, pp. 13–47.

multe cazuri; erorile formale, cele ce țin de validitate, sunt tratate în lucrările de logică formală. În funcție de autor, tipurile de erori logice informale păstrează vechile denumiri sau primesc unele noi: de pildă, într-un loc se discută despre erori de diversiune, erori legate de limbaj și înțeles, erori de intimidare⁸⁹; în altă parte, despre argumente împotriva persoanei, echivocație, erori retorice, erori legate de dialog, erori legate de autoritate⁹⁰; nu lipsesc desigur nici erorile legate de cauzalitate sau de slabă gestionare a generalizării.

Limitele între argumentele „bune” și cele greșite nu sunt uneori rigide în logica informală; există zone gri unde argumentele sunt judecate după standarde sau norme care le clasează drept argumente bune, argumente mai puțin bune, deschise la critică sau greșite⁹¹.

4. CONSIDERAȚIUNI FINALE

Am prezentat în acest studiu mai întâi un scurt istoric al logicii informale, apoi motivele care au condus la separarea de logica formală deductivă. În continuare, am abordat mai pe larg problemele care dau specificul logicii informale, principalele „reforme” aduse de „noul val” din logică, noua tendință în studiul argumentului și argumentării, cadrul în care se desfășoară argumentarea în dialog, tratarea specială a argumentelor falacioase și am subliniat caracterul practic pe care îl imprimă logica informală tuturor acestor probleme sau concepte.

Aceste teme constituie în principal specificul logicii informale; cum s-a spus, nicio altă disciplină filosofică nu studiază tematic asemenea probleme⁹². Este astăzi incontestabil că era nevoie de o disciplină logică care să studieze în mai mare profunzime aspectele argumentării cotidiene, practice, iar meritele logicii informale sunt incontestabile în acest sens. Rezultatele (beneficiile) logicii informale, ale argumentării practice sunt vădite în creșterea nivelului de raționalitate în discurs, respectul pentru procurarea de dovezi, de temeuri, respectul pentru opinii sau puncte de vedere diferite, chiar opuse, aprecierea valorii criticii și evaluării argumentelor⁹³.

Respingerea totală a logicii formale nu este însă justificată. De aceea, mulți autori revin în lucrările lor asupra metodelor sigure de argumentare specifice logicii formal-deductive. Argumentarea în genere are nevoie mai ales de astfel de metode, întrucât se obțin concluzii sigure; e necesar chiar să folosim formalizări ale limbajului natural în logica formal deductivă pentru a obține concluzii neîndoielnice; numai acolo unde nu se poate, adică în argumentări inductive (care sunt cele mai frecvente în argumentarea cotidiană), este bineînțeles nevoie de metodele logicii informale. Există cu certitudine câteva zone de intersecție în evaluarea argumentării și ele ar trebui menținute, așa cum au arătat și unele dintre personalitățile logicii informale.

⁸⁹ Ralph Johnson, Anthony Blair, *Logical Self-Defense*, pp. 63–180.

⁹⁰ Douglas Walton, *Informal fallacies. Toward a Theory of Argument Criticism*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1987.

⁹¹ *Ibidem*, p. 1.

⁹² David Hitchcock, *op. cit.*, p. 445.

⁹³ Ralph Johnson, *Manifest Rationality. A Pragmatic Theory of Argument*, pp. 26–27.

Logica informală pare a vrea să confişte întreprinderea practică în logică. S-a dezvoltat însă cam în acelaşi timp cu logica informală şi logica acţiunii şi logica deontică, care, pe lângă faptul că pot fi categorisite, credem, tot ca nişte logici practice, se desfăşoară pe teren deductiv, adică pe un teren unde logica informală refuză deseori să atribuie competenţe practice vreunei discipline deductive.

Logica informală dă uneori impresia că înaintea ei, în zona practic-cotidiană, nu a prea a contat logica inductivă şi dă deci cumva impresia de pionierat în această arie. Logica inductivă se dezvoltase cu succes şi înainte şi chiar folosea argumente din viaţa reală. Apare astfel întrebarea: oare mai era nevoie de o disciplină logică menită să acopere spaţii care deja existau în logică? Este şi cazul gândirii critice şi al neoreticiei. Poate fi vorba doar de orgoliul întemeietorilor de domeniu filosofic sau logic, după caz?

Am văzut că studiul argumentului capătă în logica informală noi dimensiuni. Acestea sunt vădit utile, cel puţin în două direcţii: în procesul didactic de însuşire a evaluării argumentelor de către studenţi şi în procesul practic de evaluare a discursului public, cotidian. În primul caz, pe lângă partea de teorie logică şi filosofică, s-au scris manuale cu nenumărate exerciţii utile pentru studenţi, incluzând texte culese din argumentarea cotidiană; în al doilea caz, în judecarea discursului public, cotidian, este vizibilă relevanţa evaluării argumentării în era contemporană, dominată deseori de intenţia de manipulare a unor actori publici (manipulare îndeosebi politică şi comercială).

Un loc aparte îl ocupă în cadrul logicii informale argumentarea în dialog care, într-adevăr, nu fusese prea mult studiată în logică. Cel puţin enunţarea unor paşi în dialog, diferenţierea tipurilor de dialog, formularea unor reguli ale dialogului civilizat-argumentativ conduc studenţii sau publicul larg la însuşirea şi evaluarea conversaţiilor argumentative.

Succesul în Occident al logicii informale sau al disciplinelor de acest gen este neîndoielnic. Este vorba în principal de reorientarea logicii către zona practică, acolo unde părea a fi lipsit vreme îndelungată. Societatea cerea această cale. Mai întâi, erau studenţii care voiau să vadă o utilitate imediată celor ce învăţau la cursurile de logică, să vadă aplicarea regulilor gândirii armonioase la discursul cotidian. Apoi, era o parte a societăţii care voia mijloace de apărare contra ofensivei manipuloare a politicienilor şi companiilor, a celor care cereau fie un vot, fie un contract de vânzare-cumpărare; omul simplu devenise un alegător sau un client (un cumpărător) – cum să se apere, cum să-i judece pe promotorii de discursuri electorale sau pe creatorii de reclame? Astfel, pe lângă acea parte a psihologiei care studiază fenomenul manipulării, venea şi logica cu contribuţia sa. Cât a reuşit în acest demers practic, este însă greu de evaluat, cel puţin judecând după stadiul actual al discursului în societăţile occidentale...